

Szóke Anna

Az azonosságtudat fogalma és a nevelés tárgykörének egybefonódása

Napjaink divatfogalmává lett az identitás szó. Az elmúlt másfél évtized alatt vonult be a köztudatba. Addig is létezett, csak a politikai és hétköznapi élet nem volt rákényszerülve ennek erőteljes hangsúlyozására. Ma fontos kutatási terület, a társadalomtudományokon belül külön tudományágak, a kulturális antropológia, a szociálpszichológia, és más tudományok, foglalkoznak az identitás megnyilvánulási, átalakulási formáival. Latin eredetű szó, melynek jelentése: azonosság. A Magyar Értelmező Kéziszótárban is így szerepel. A mostanában gyakran használt önazonosság nem fordul elő (1972. évi kiadás). Én sem szeretem sem az egyiket, sem a másikat. Az egyéni azonosságtudat szebb, magyarosabb hangzású. A tradicionális társadalmakban általában kötöttebb, a közösség által szigorúbban meghatározott elemekből épül fel a nálunk is meghonosodott identitás szó, mint a modern társadalmakban, ahol már évszázadok óta téma az identitás válsága. Az azonosságtudat megtalálása döntő tényező minden ember életében, azonban túlhangsúlyozása már a mai kultúrának a terméke.

Az egyéni azonosságérzés fokozatosan fejlődik a születés pillanatától a szülők erkölcsi és értékrendi normái szerint, pontosítva: erkölcsi és műveltségi szintjük összefonódásából. Kialakulásában az intézmények hatását nem zárhatjuk ki, de döntő tényező a családi környezet. Az egyéni azonosságtudat állandó változásban van, alapsejtje azonban végig kíséri az embert. Első tudatos vállalása, hogy *én ez vagyok, én ez szeretnék lenni*, a serdülőkorra tehető, és nem behatárolható. A későn érő gyermekeknél a felnőtté válás küszöbén érlelődik ki.

A hagyományos paraszti közösségekben a tanulás egyik legfontosabb színtere a *család* volt. A régi kis közösségekben a gyermekek automatikusan megkapták mindazt a muníciót, ami az élethez szükséges. Normális életvitelű közösségekben a gyermekek mindig azt játszották, amit a felnőttektől láttak. Az ismeretanyagot, amit régen éppen a hagyomány tanított meg velük, most a technikai eszközök segítségével tudják csak megszerezni. Ha nem hagyjuk elveszni a hagyományban rejlő kreativitást, akkor ezt továbbfejlesztve, segíthetjük gyermekeinket, hogy önmagukat ellátni képes emberré váljanak. A kreativitást viszont csak játékon keresztül lehet megtanítani. Nagyon gazdag hagyományunk van hozzá. Csak műveltebbnek kell lennünk. Kodály óta nem tudunk más tanácsot adni. Ő egész életében azt hajtogatta, hogy az út a boldogabb élethez a műveltségen keresztül vezet. (Sebő 2008)

Hazaszeregetről odahaza nem beszélhattünk, mert nagyszüleink még egy másik államban születtek és nevelkedtek, édesapámban pedig még mélyek voltak azok a sebek, melyeket szüleitől átörökölt. Szüleim és az iskola által képviselt értékek nem estek egybe. Két külön világ volt. Azonosságtudatom ettől függetlenül a felnőttkoromra szépen kialakult, hiszen a gyermek életének nem minden óráját tölti az iskolában. A gyermek ilyenkor kérdez, tapasztal. Különösen ünnepek tájékán. És ott voltak a hosszú téli esték. Mostanában mind többször töprengek a tévés-korszak előtti időbeosztáson. Tavasztól ősziig nem volt több idejük az embereknek, mint manapság. De a megmaradt téli hónapokat sem mindig velünk töltötték. Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert okos, értelmes tévéprogram megválasztása mellett jutna idő a beszélgetésre is a családban. A Rózsa Sándorról szőtt regét édesapám olyan élethűen adta elő, hogy még ma is elhiszem. Amikor a Kaszálóban járok, önkéntelenül is előjön az emlék, mert barangolásaink alatt megmutatta, milyen helyeken húzta meg magát a „hírös” betyár a pandúrok elől. S hogy a szegények pártján volt. A tizenhárom aradi vértanú nevét kívülről tudta. Pedig már őneki sem oktatták az iskolában. Beszélte a nagy futásról, amikor a temeriniak Kishegyesre menekültek Jelasics serege elől. A szabadságharc bukását, a Petőfi „ott veszett a harctéren” mondatot minden ősszel, október hatodika körül elmondta. S tette ezt olyan komolysággal, hogy mindannyiunk lelkébe gyász költözött. Ez volt a szülőföldszeregetre való nevelés alapja. Nem szidta az új rendszert, mert nem is tehetette. Csak másról beszélt. Arról, ami a miénk volt.

Sajnálattal és megvetéssel szólt a falu kommunistáiról. Emlékszem, a falu egyik előjárója mifelénk lakott, s ha láttuk elhaladni házunk előtt, a papa mindig megjegyezte: *Ő is, a szerencsétlen, kivetkőzött saját mivoltjából.* Ugyanakkor némi kevés megértést is tanúsított irányába, mert így folytatta: *Olyan szegények voltak, mint a templom egere, rávitte a kényszer.* Ennyi megjegyzésből tudtuk, hogy ezt a példát nem kell követni, de igazából ne is törjünk pálcát felette. Mindenki maradjon meg a saját valóságában – hallottuk, amikor annak *ideje* volt.

Amikor úgy éreztük, hogy *igazságtalanság történt velünk*, elhangzott a szólás: Meghalt Mátyás, oda az igazság. S már az iskolai tananyag előtt tudtuk, hogy volt egy király, akit úgy hívtak, hogy Mátyás, és aki nagyon igazságos volt. Ezután a mondák, történetek következtek, amelyeket szüleink átmeséltek nekünk. Ezeket a csodás történeteket Jung Károly, neves néprajzkutatónk mentette át az utókornak Mátyás király országlása c. gyűjteményében. (Jung K. 1990) Ajánlom minden óvodapedagógus figyelmébe a gyűjteményt, hiszen az azonosságtudat alakítása intézményes formában az óvodában kezdődik.

Ismertük a zentai kőkecske történetét, de a fattyúgyerek, a kakukktojás szavak jelentése sem volt ismeretlen előttünk. Tudatosították velünk e szavak jelentését, valamint következményét, nehézségeit. A rokonházasságból született gyermekek hátrányos viselkedési megnyilvánulásait sem hagyták szó nélkül. Ezért kellett tudni, hogy ki a közeli és a távoli rokon.

A *munka öröme* minden kisgyermekben benne lakozik. Az egy dolog, hogy manapság a felnőttek ezt idejekorán kiölik a gyermekből. Az alkotás, a teremtés vágya a kisgyermekkorban hatványozottan van jelen. Csak nem akarunk tudomást venni róla, mert vagy piszkos lesz a ruhája, vagy szemetelni fog, vagy oda kellene rá figyelni. Mind olyan dolgok, amire a mai szülőnek nincs ideje. Egyszerűbb a játszóterekre kivinni, ahol a fizikai élményeken kívül nem sok egyébben részesül. Élményeket halmozunk neki, amelyekért nem kell semmit tenni. Gondoljunk csak az élményfürdőkre, már nem elég úszni, az már nem élmény, más kell. Csodálatos élményben volt részem Pünkösdkor Jászszentlászlón. Pünkösdi vásárt rendeztek az óvónők az óvoda udvarán. Krajcárokat lehetett gyűjteni ahhoz, hogy vásárolni tudjanak a felállított sátrakban. A krajcárókért pedig meg kellett dolgozni, valamilyen feladatot el kellett végezni, amiért meghatározott fizetség járt. Ki mennyit dolgozott, annyi pénze (krajcárja) gyűlt össze, amit aztán elvásárolt. A vásár befejeztével mindenki hazavihette megvásárolt eszköztárát. Megszólítottam az egyik kislányt, akinek két tarisznya is volt a vállán, mutassa meg, mit vásárolt. Boldogan kirakódott a padra, s egy csodálatos mondattal fejezte ki örömét: *Úgy tessék elképzelni, hogy ezért mindért én dolgoztam meg.* S gyermeki tekintete úszott az örömben. Hát ettől az önértékelési élménytől fosztjuk meg gyermekeinket. Az e kategóriába tartozó sikerélmények megszerzésének ma is megvannak a lehetőségei, csak kicsit nagyobb odafigyelést igényelne a felnőttek részéről.

Nem tudom, nagymamám honnan tudta az azonosság tudat kialakításának módszertanát, de az utókor tízes osztályzattal illeti. Szabadidejében megfogta a kezemet, énekelt nekem és táncoltunk. *Egy magyar lánynak ezt tudnia kell!* – mondogatta. Ez az egy mondat igen gyakran elhangzott mindennemű pejoratív gondolatok nélkül. Ha görbén tartottam a hátamat, lazítottam, azonnal rám szólt: – Húzd ki magad, egy magyar lány kihúzza magát –, s megmutatta. A gyermekdalokat, csúnya és szép csúfolódókat, csujogatókat, tréfás mondókákat mind-mind szüleimtől, nagyszüleimtől tanultam. A csárdást járni is: *kettőt erre, kettőt arra, ne olyan keményen, mint a nyújtófa, ringjon az a szoknya rajtad.* Istenem, mennyi nőieséget táplált belénk.

Esténként a küszöbön vagy a kispadon ülve a holdat bámulva ezerszer *elmesélte* Cecilt és Dávidot. És én ma is ott látom a holdban Dávidot, ahogy hegedül, és Cecilt, aki táncol neki. Kérdezgetem a mai gyermekeket, ismerik a hiedelmet? Nem. Pedig a Cecil és Dávid képzzel származásunk eredete azonosítható be.

Önismeretei tréninget az utcán szereztünk, a gyermekek között. Nem kellett hozzá felnőttek. Ha ki tudtam harcolni, hogy aznap én legyek a játék irányítója, akkor nagyon büszke voltam. Legkedvesebb emlékem ebből a korszakból, amikor énekkart szerveztem az árokparton, s mindenki rám hallgatott. Én meg az árok másik oldaláról vezényeltem. Nagy dolog volt egyenlő társak között odáig eljutni, hogy az én szavamra összeszerveződjön a csapat, s azt tegye, amit szeretnék. Akkor nem tudtam, hogy ezek a jelenségek az önbizalmamat erősítették.

A belenevelődés egész kérdésköre manapság történeti problémának látszik. Ahhoz, hogy megértsük minden kornak, így a mainak is a szellemi gazdagságát, nemcsak azt szükséges tudnunk, hogy a dolgok milyenek, hanem azt is, hogy hogyan jöttek létre. A változás kétségbevonhatatlan tény. A történeti események során a jelenségeket nemcsak mint okozat, hanem mint okot is figyelembe kell vennünk. Például: a szabadidő megnövekedése a szülők évszázados életritmusát szorította háttérbe. A termelési viszonyok átalakulása (keményítőt már a boltban is lehet vásárolni, befőtteket is kevesebbet kell eltenni, mert megjelentek a hűtőládák, nem érdemes burgonyát és egyéb kerti zöldségfélét termesztetni, mert olcsóbb a nagybani piacon megvásárolni stb) kevesebb lehetőséget nyújt a foglalatosságokra. A mindennapi élet szükségleteinek a kielégítéséhez már sokkal kevesebb időre van szükség, mint mondjuk az 1900-as évek első kétharmadában volt. Az így kapott szabadidő növekedése lehetővé tette az aktív pihenés kialakulását. Házhoz jött a „mozi”, még hozzá majdnem ingyen és bérmentve. A szülő és a gyermek, az egyén és a társadalom viszonyának fontos kérdését illetően ezt a problémát mindig tekintetbe kell vennünk, valahányszor a változás dinamikus feltételeit tanulmányozzuk. Az egyén cselekedeteit társadalmi környezete határozza meg igen nagy mértékben. A belenevelődés mindig jelen van, csupán az a kérdés, hogy mibe nevelődik bele az egyén? Ha indián sátrat állítunk fel a gyermek számára a szobában és ott élheti indián világát – s ehhez még tárgyi eszközökkel is hozzájárulunk –, akkor ő ebbe fog belenevelődni, s cselekedetei idővel visszahatnak a társadalomra. A későbbiekben az ilyen egyén sajátos belső fejlődésen ment át, pszichikai szükségszerűsége más irányt vett. Őt nem fogja érdekelni a magyar népmesék világa, később a mondák, legendák és regék sem, hiszen nem igazán érti, mert nem áll hozzá közel.

Az értékek, hasonlóan az összes többi szociokulturális megnyilvánuláshoz, nagymértékben egyénfelettiek. *„Vagyis egy egyén értékeinek sokkal nagyobb részére tesz szert a belenevelés útján, kívülről, közvetve vagy közvetlenül a társadalmából, mint amennyit önmagából, és amennyit maga hoz létre. Így az értékek részei annak, amit kollektív vagy tömeg-eredetűnek neveztek régebben, manapság hagyománynak, vagyis a szokások, erkölcsök, ideológiák, divatok és a beszéd jelenségeinek.”* (Kroeber 1997)

Jegyzetek

Interjú Sebő Ferenc népzenekutatóval. Képmás folyóirat. 2008, szeptember.

Mátyás király országlása. Mondavilágunk 1. Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Forum, Újvidék, 1990.

Alfred Louis Kroeber: A kultúra fogalma a tudományban. 1997, 177 p.
In: Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. 156–187.